

HÁNY VAN VAN?*

KÁDÁR EDIT

A századelő nyelvészeitől a Magyar grammatikáig (MGr. 2000) minden leíró nyelvtani munka és sok tanulmány is foglalkozik a létigés szerkezetek kérdésével. Többük funkcionális, jelentéstani és szintaktikai szempontból egyaránt vizsgálja a kérdést, és mindenik megpróbál osztályokat felállítani az alkalmazott szempont alapján. A felállított osztályok száma általában megegyezik a létigével előforduló argumentumszerkezet-konfigurációk számával, és sokszor éppen az argumentumszerkezetek különbözőségéből fakadó jelentéskülönbségből következtetnek a létige poliszemiájára.

Dolgozatomban először számba veszem a szakirodalom által említett létigés szerkezeteket, és szintaktikai, szemantikai valamint pragmatikai szempontokat egyaránt figyelembe véve amellet érvelek, hogy több, a szakirodalom által külön típusként kezelt létigés szerkezet összevonható.

A létigék mindmáig legteljesebb listáját A magyar nyelv értelmező szótára adja: a kilenc nagy jelentéscsoporton belül összesen 65 jelentést és több jelentésárnyalatot különböztet meg. A jelentéscsoportokhoz tartozó értelmezés valójában a címszó szerepének, rendeltetésének, használati körének a meghatározásból áll. A szótár a jelentéseket a szintaktikai tulajdonságoktól függetlenül vizsgálja, jelentésfelosztásai pedig jobbra ad hoc jellegűek.

Formális grammatikai keretben, szintaktikai és szemantikai szempontokat egyaránt figyelembe véve először Kiefer vizsgálta a teljesség igényével a létigés szerkezeteket (Kiefer 1967). Tanulmánya összegzésében a *van*-t tizenegyféleképpen tartja többértelműnek.

De Groot a funkcionális mondatelmélete felől közelít a létigékhez (De Groot 1989), és annak apparátusát használja a *van*-os szerkezetek 7 típusának leírásához.

A hagyományos nyelvreírás a létigéket a jelentés, helyettesíthetőség, hangsúlyviszonyok, bővíthetőség és a létige alanyának tulajdonságai szempontjából vizsgálja, s így 8, 10 vagy annál is több *van*-ról beszél, a létige környezetében megjelenő bővítménykonfigurációknak szinte mindegyikét „osztálykonstituálónak” tartva. Az utóbbi 10–15 év formális nyelvreírása ezzel szemben már alapvetően csak a kopulát, az egzisztenciális, a lokatív és esetleg a birtokos *van*-t tartja egymástól megkülönböztetendőnek (noha nem jelzi, hogy a hagyományos nyelvreírás egyéb osztályait ezek melyikébe tartja besorolhatónak).

Az alábbiakban a Magyar grammatika által számon tartott létigeosztályokból indok ki, és ennek az osztályozásnak a tarthatóságát vizsgálom.

* E cikk megírását a TS 040705 számú OTKA-projektum támogatta.

Elemzésemben nem használom semmilyen elmélet formális apparátusát, noha a szakirodalomnak több, különböző elméleti alapú eredményére hivatkozom.

1. „Tartalmasság szempontjából legteljesebb, legönállóbb a csupán létezést jelentő létige, mely alanyi kiegészítőn kívül semmilyen bővítményt nem kíván meg. Például *Van igazság, Nincs kardfogú tigris*. A létezést jelentő létige minden határozója szabad bővítmény: *Van igazság a földön, Ma már nincs kardfogú tigris*. Sajátos előfordulása a létigének a természeti, környezeti állapotot, helyzetet kifejező szerkezet: *Melleg van, Csend van, Béke van, Hétfő van*” (MGr. 2000: 402).

A fenti megfogalmazás nyilvánvalóan azt implikálja, hogy az utóbbi példákkal bemutatott csoport az előbbinek, a valódi egzisztenciális mondatoknak egyik alcsoportját alkotja, illetve hogy mindkét típus alany-állítvány kapcsolatként értelmezendő. A következőkben mindkét feltevést igyekszem cáfolni.

a) Egzisztenciális mondatok¹

A tulajdonképpeni (és minimális felépítésű, azaz pusztán alanyt és állítványt tartalmazó) egzisztenciális mondatok egyik igen fontos jellemzője (az idézetek mellett), hogy igekezdő mondatok, azaz thetikus állítások. Ha megfigyeljük a többi intranszitiv egyargumentumú ige viselkedését, azt láthatjuk, hogy az igekezdő szórendű variánsuk általánosan eseményjelentésüként interpretálható, a *Mi történt? Mi újság?* kérdésekre adhatók feleletekként, vagy éppen tipikus out-of-the-blue mondatok, és ebben a kontextusban ez a szórendi változat minősíthető semlegesnek/jelöletlennek. Például *Psszt, alszik a gyerek!, Lerobbant az autóm, Érkezett egy vendég, Esik az eső, Ugat a/egy kutya, Fő a leves, Jön a vonat* stb. A fenti mondatok (amelyek közül a jelen idejűeket angolra például progresszív alakban fordítanánk) mind eseményleírások, olyanok, hogy – mint minden thetikus állítás – egyszerű deskripcióként egy objektumot vagy egy eseményt prezentálnak, egy helyzetet jellemeznek vagy egy diskurzusreferenst vezetnek be; az állítás logikai alanyaként pedig egy nem-artikulált helyzetargumentumot tartalmaznak. Helyzetargumentuma Kratzer szerint (Kratzer 1995) csak a helyzetképszintű predikátumoknak lehet, azaz thetikus állításban csak helyzetképszintű predikátum fordulhat elő (az individuum szintű predikátumot ugyanis nem lehet egy helyzetről, csak egy topikról állítani).² Ha egy predikátum generikus és szituációhoz kötött olvasatot egyaránt megenged,³ akkor a kétféle olvasat között a magyarban a szórend igazít el: Az *Ugat a/egy kutya* csak spacio-temporálisan rögzített, aktuális olvasatú lehet, míg az *A/Egy kutya ugat*, semleges prozódiaival csak generikusan érthető (a ku-

¹ Az alább felsorolandó példamondatokat egyebek mellett az köti össze, hogy tipikusan szövegértékű megnyilatkozásokként fordulnak elő: helyzetekre adott egymondatos reakciók. A minimális egzisztenciális diskurzusreferens-bevezetők ezzel szemben (pl. *Van egy lány. Úgy hívják, Blanka*. Vagy: *Van egy lány, aki takarítani szokott nálunk*. Stb.) legalább egy (tag)mondatnyi folytatást kívánnak meg; önmagukban nem szövegértékűek.

² Valóban, ha egy individuumszintű predikátum kerül mondatkezdő helyzetbe (pl. *Robban ez a vegyület. Dohányzik a kollégám.*), az egyrészt nem lesz interpretálható semleges intonációval, másrészt nem értelmezhető sem egy spacio-temporálisan lehorgonyzott, sem eseményjelentésű/prezentatív/epizodikus állításként: az individuumszintű predikátumoknak nem lehetnek szituációhoz kötött realizációi. Az ilyen predikátumot tartalmazó mondatok kategorikus állítások lesznek, ha határozatlan NP áll is előttük alanyként, ugyanis az ilyen csak erős alany lehet (habituális/generikus vagy partitív).

³ Ennek a kétféle olvasatnak a lehetősége jelzi: az, hogy egy predikátum helyzetképszintű vagy individuumszintű-e, az nem minden esetben lexikálisan rögzített tulajdonság.

tya/egy rendes kutya olyan, hogy ugat). Az fentebb idézett mondatok közül azok, amelyeknek nem képzelhető el habituális/generikus olvasatuk, furcsán is hangzanak: semleges mondatként, kategorikus állításként valójában értelmezhetetlenek, és nyelvtani példamondat izük van.⁴

Míg tehát az angolban például a progresszív utal egyértelműen az implicit helyzetargumentumra, a magyarban ilyenkor⁵ a szórend lehet segítségünkre. A szórendi különbség eszerint igen informatív, noha nem információsstruktúrabeli különbséget jelez – az információsstruktúra lambrechtli értelmében (Lambrecht 1994).

A tulajdonképpeni (minimális) egzisztenciális mondatok viselkedése a fentiek értelmében a következőképpen írható le: a *Van leves* szórenddel nem csupán a leves mint menüpont létezését állítom, hanem elsősorban a beszédhelyzet vonatkozásában releváns „itt és most” létezését (van készen, megfőzve, a hűtőben, hozzáférhető, fogyasztható formában stb.). Thetikus állítások ezek is, tehát tartalmazniuk kell egy helyzetargumentumot. A *Van leves* típusú mondat jellemzése csak annyi kiegészítést kíván az előző példákhoz képest, hogy a *van*-nak nem lehet határozott/specifikus argumentuma, ezért alanya soha nem lehet topik, így valamiféle habituális/generikus értelmezésre sem tehet szert. Úgy tűnik, a magyar nyelvszemlélet szerint ez a *van* a helyzetképszintű predikátumok „használati szabályát” követi (valami pusztán léte mint akcidencia?), amely tulajdonság egyébként nem meglepő, ha a többi, határozottsági korlátozást mutató intranzitív predikátumot tekintjük (általánosan ezek is helyzetképszintűek ugyanis), nem olyan általános viszont a statikus igék csoportjára vonatkozóan.⁶

A *Van leves*-félék spacio-temporális lehorgonyozása tehát nem különbözik a *Fő a leves*-félékétől. Látszólag különbözik viszont a *Van mentség/igazság/remény/Isten* típustól. Ez a különbség azonban inkább pragmatikai természetű: nem szoktuk ezeket „epizodikusan” érteni (sőt múlt időben sem igen értelmezhetők). Ha artikuláljuk is a helyzetargumentumot, az olyan szabad határozók formáját szokta ölteni, mint *a mennyben*, *az égben* (ti. van Isten), *a világon*, *a földön* (ti. van remény/igazság) stb. Ezt, az „itt és most” helyett egy tágabb, egy lehetséges világban való lehorgonyozást azonban az alanyok lexikális jelentése hívja elő: az, hogy ezek az alanyok elvont főnevek (viselkedését tekintve az *Isten* is ilyen). Szabad határozókkal való kiegészíthetőségük pedig pontosan lehorgonyozhatóságuk bizonyítéka, és jelzi, hogy még a *Van Isten/igazság* sem a főnévvel megnevezett fogalmak (a priori) létezését állítja.⁷

⁴ #*A vonat jön*. #*Az eső esik*. Azaz: a vonat olyan, hogy jön/jönni szokott, az eső olyan természetű, hogy esik. Ezek a mondatok, ha nem analitikus igazságokat akarunk általuk kijelenteni, csak az alany fókuszba vagy kontrasztív topikba helyezésével válnak értelmezhetőkké.

⁵ Más a helyzet azoknak a predikátumoknak az esetében, amelyek a szituációhoz kötött olvasat mellett nem generikus, hanem habituális olvasatot engednek meg. *A kollégám dohányzik*. típusú mondatoknak ez, ti. az alanykezdő az egyetlen jelöletlen szórendi variánsuk. Ezekben az implicit helyzetargumentumra tehát nem utal szórendi megkötés: csupán „poszt-szemantikai úton” azonosítható ez az argumentum, azaz csak a világról való, nyelven kívüli tudásra támaszkodva találghatjuk, hogy milyen/melyik helyzetre vonatkozik az állítás (vö. Maleczki 2002).

⁶ Az angolban is egzisztenciális mondatban csak helyzetképszintű predikátum szerepelhet. L. *There are firemen available*.

**There are firemen altruistic* (Kratzer, 1995: 126).

⁷ A fenti mondatoknak bizonyára van egy olyan interpretációjuk is, amely az igét fókuszban értelmezi, kontrasztívan vagy emfátikusan olvassa. Ez azonban éppen a főnevek lexikális jelentésének folyománya, nem a létigének magának a szintaxisával vagy szemantikájával függ össze. Az ilyen megnyilatkozások

b) *A Meleg van típus*

Más a helyzet a *Meleg van*, *Csend van*, *Hétfő van*, sőt *Gyűlés van* stb. példák esetében. Természetesen ezek nem a meleg, csend vagy a hétfő létezését állítják,⁸ noha ugyanúgy thetikus állítások, mint a fentiek, tehát azokhoz hasonlóan rendelkeznek egy „itt és most” helyzetargumentummal.⁹

2. „A birtoklást kifejező mondatok létigéjét »birtoklásigének« is nevezik. Például [...] *A pókoknak 8 lábuk van*. A birtoklást kifejező létige egyrészt kapcsoló szerepet tölt be birtokoszó és a birtokszó között, másrészt egyszerre létezését és birtoklást is kifejez. A birtokost megnevező főnév a létige részeshatározói bővítménye, a birtokot megnevező főnév alany” (MGr. 2000: 402).

A „birtoklásigék” mellett megjelenő *-nak* ragos argumentum kihelyezett birtokos (és nem részeshatározó) volta, valamint a „birtoklásigék” és az egzisztenciális mondatok létigéjének azonossága mellett meggyőzően érvel Szabolcsi (1992),¹⁰ a következőkben az ő elemzését elfogadva, azt csak kiegészíteni szeretném.

A birtoklásmondatoknak két semleges szórendi variánsa is van:

- (a) Péternek van pénze.
- (b) Péternek jó természete van.

Mindkét fenti mondat kategorikus: a dativusban álló topikjukról tesznek állítást.¹¹ Az (a)-ban nem a pénz létezését állítom, még csak nem is Péter pénzének létezését (hiszen mihelyt birtokos szerkezet, eleve egzisztenciális előfeltevést hordoz), hanem azt, hogy van pénz a Péter vonatkozásában. Szabolcsi a **Vörösmartynak van kalapja* agrammatikalitásán keresztül szemlélteti ezeknek a mondatoknak azt a sajátosságát, hogy amennyiben a birtokszó konvencionális (használati) funkcióval rendelkező tárgyat ír le, akkor elsősorban úgy értelmezzük a mondatot, hogy a birtokszó ebben a funkcióban kapcsolódik a birtokoshoz. Ilyenkor a birtokos és birtok egyidejű jelenbeli

köré egyszerűen nem rendelhető olyan beszédhelyzet, amelyben a fenti kijelentések eseményjelentésűek, helyzetleírók lehetnének.

⁸ Azonban csupán szórendi változtatással létre lehet hozni létezés jelentő mondatot belőlük, noha ehhez elég speciális kontextusra van szükség (ezért is nem az igekezdő a jelöletlen szórendi variánsuk). Pl. *Lappföldön is van nyár. A börtönben is van vasárnap*. Hasonlóképpen: *Van húsvét a zsidóknál is, csak ők máshogy ünneplik*. (Amit így is mondhatnák: *Van húsvétjuk a zsidóknak is, csak ők máshogy ünneplik*. L. még: a *Van pénz* mondattal sem a pénz létezését állítom in abstracto, hanem a kontextusból kideríthetően azt, hogy kinek a vonatkozásában. A lehorgonyzás lehet lokatív és személybeli egyaránt: *Most van pénz, fiam*, *most kell megvenni a téli holmikat* – ti. nekünk most van pénzünk, ill: *Megnéztem a bankkártyámat, van pénz* – ti. a kártyán. Erről l. később is.)

⁹ Arra a kérdésre most nem térek ki, hogy a Magyar grammatikában alanynak minősített *csend*, *meleg*, *hétfő* alanyága ellen milyen érvek hozhatók fel. Kádár 2001-ben részletesen tárgyalom ezt a problémakört, és arra a konklúzióra jutok, hogy leginkább a funkcióigés szerkezetek analógiájára lehet kezelni őket: „ez olyan *van* funktor, amivel kapcsolatban beszélhetünk egy hozzá szervesen tartozó argumentumról, amely a *van* funktorral együtt képezi a mondat állítmányát. (Azért célszerű ezeket a »kiegészítők«-et az argumentumok között tárgyalnunk, mert ugyanúgy bővíthetők, mint más argumentumok: pl. *Hideg/havas reggel van*. Azaz a létige mellett egyaránt megjelenhet a pusztá főnév, vagy egy főnévi csoport.)” (Kádár 2001: 79)

¹⁰ A magyar birtokos szerkezet és birtoklásmondat másfajta elemzését adja Dikken 1999. Dolgozatomban mégis Szabolcsi eredményeire támaszkodom, ugyanis az általa felvetett kérdésekre próbálok az általa felvázolt keretben választ találni.

¹¹ A „birtoklásmondat” semleges szórendjében, az egyetlen referenciális kifejezés lévén a kimozdított birtokos foglalja el a topik helyzetét. Noha egyébként az alanyt tartják a legjelöltebb topikkandidánsnak, a birtokszó, mivel nem referenciális, nem lehet topik.

létezése a grammatikalitás feltétele lesz. Úgy tűnik azonban, hogy bizonyos helyzetek, kontextusok erre a relációra (ti., hogy 'létezik olyan személy, dolog, amely *y*-szerű kapcsolatban áll *x*-szel' – Szabolcsi 1992: 105) vonatkozóan további megszorításokat kényszeríthetnek. A fenti definíció ugyanis azt mondja ki, hogy a *Van egy jó könyvem* igaz, ha létezik egy olyan (jó) könyv, amely velem valamiféle birtokrelációban áll a jelenben, s ezzel nem zárja ki azt az interpretációt sem, hogy 'Van nálam egy jó könyv'.¹² Ha viszont kilépve egy épületből azt tapasztaljuk, hogy esik az eső, és a társaságból valaki jelzi, hogy *Péternek van esernyője*, akkor ebbe a mondatba, ha feltételezem, hogy nem sérti meg a relevancia grice-i maximáját, a 'nála van' összetevőt mindenképpen bele kell értenem. (Ugyanúgy, ahogy a *Van esernyőd?*-re is adekvát válasz csak úgy adható, ha a jelenbeli együttlékezés megszorítását nemcsak temporálisan, hanem egyszersmind lokálisan is értelmezzük. Azaz sem a *#Van, de nincs nálam*, sem a *#Nincs, de itt van nálam a bátyámé* nem adekvát válasz. Ha ugyanez a kérdés egy esernyőket is árusító bolt kirakata előtt hangzik el, akkor a lokális együttlézési kikötés nem merül fel.¹³)

A (b) mondattal példázott szerkezetek tárgyalásától Szabolcsi eltekint ugyan (Szabolcsi 1992: 106), de jelzi, hogy jelentése, szórendje és intonációja egyaránt eltér az (a) típustól, hogy az (a)-val ellentétben ezek *Péter jó természetű*-féle átalakítást tesznek lehetővé, valamint hogy az egzisztenciális mondatok közé sorolásuk nyitott kérdés.

A birtoklásmondatban a birtok egyaránt lehet pusztán vagy módosított főnév. A két szerkezet (pl. (a') *Péternek van testvére*, és (c) *Péternek van kövér testvére*) mindenike grammatikus, és egyik sem zárja ki, hogy Péternek több testvére is lehet. A (c) *Péternek van (legalább egy) olyan testvére, aki kövér* vagy a *Péter (egyik) testvére kövér* formában parafrázálható. Ha egyetlen testvér/kövér testvér létezését akarom állítani a Péter relációjában, akkor az első mondatba az *egy* számnevet illeszttem (*Péternek van egy testvére*); a másodikban ugyanezt szórendi változtatással érem el (*Péternek kövér testvére van*). Míg viszont a testvér olyan relációs főnév, amelyről a világról való tudásunk alapján azt mondhatjuk, hogy ilyen nem mindenkinek a vonatkozásában kell szükségszerűen felmerülni, s ezért, ha felmerül, akkor annak informatív értéke van, a (b)-ben szereplő 'természete' nem ilyen: természet van mindenkinek, ezért értelmezhetetlen a *#Péternek van természete*, ami csak annyit állít, hogy létezik természet a Péter vonatkozásában. Informatív értéke akkor lesz, ha megmondom, milyen természet az, amely sajátosan a Péter relációjában létezik. Ezt példázza (b), illetve a semleges mondatnak agrammatikus **Péternek van jó természete*. Ez utóbbi szórend viszont a fenti példák alapján olyan birtokhalmaz kifejezésére foglódott le, amelynek a jelző egyetlen elemére vonatkozik. 'Természete' viszont a világról való tudásunk értelmében csak egy szokott lenni egy embernek, a **Péternek van jó természete*, viszont csak akkor lenne jó mondat, ha *#Péternek van olyan természete, amelyik jó* formában lenne parafrázálható. Azok a szóbajöhető birtokok, amelyek a birtokos relációjában „alapér-

¹² Ezekben a mondatokban természetesen már nem konvencionális használati funkcióról van szó.

¹³ A nyelvszokás például „kölsönkérhető” dolgok esetében meglehetősen következetesen alkalmazza a csak temporális együttlékezés, és az egyaránt temporális és lokális együttlékezés követelményének jelzésére a határozatlan névelős és névelőtlen főnév oppozícióját. Például a *Van vonalzó?*/*Van egy vonalzó?* mondatpár esetében az utóbbihoz szoktunk olyan kontextust rendelni, ami a *nálad van* követelményének is eleget tesz.

telmezés szerint” megjelenhetnek, nem állhatnak (a) szórenddel; ezeknek mindig kell egy informatív módosító elemet tartalmazniuk. Ha ezekből a birtokokból a birtokoshoz csak egy rendelhető, akkor (b) szórendet kapjuk, ha több, akkor (c)-t. Ez utóbbi esetben a birtok halmaza feltehetően nem homogén.

Az (a), (b) és (c) tehát egyaránt beleillik Szabolcsi modelljébe, ezek egyaránt egzisztenciálisak, az egyargumentumú létigét, és annak (+birt) jegyű NP-argumentumát tartalmazzák (amely NP-ből a birtokost azért kell kimozdítani, mert a *van* nem tűr meg határozott bővítményt), szórendi különbségeik pedig elsősorban pragmatikai okokra vezethetők vissza.

3. „A létezés jelentő ige partitivusi jelentéssel is társulhat: *Van még szőlő* (= Van még a szőlőből). [...] A létigés partitivusi mondatok kötelező vonzata egy partitivusi jelentésű névelőtlen főnévi bővítmény; mondat szerkezettől függően szabad vagy kötött fakultatív bővítménye pedig egy mennyiséget jelentő névszó” (MGr. 2000: 403).

Ez a szerkezet, úgy vélem, különösebb magyarázatot nem igényel: ugyanazt az egyargumentumú egzisztenciális predikátumot tartalmazza, mint az 1. a) alatt tárgyaltak. A partitív jelentés a *még* módosító lexikális szemantikai tulajdonságainak az egzisztenciális szerkezetre való rávetítéséből fakad.

4. „A létigék többi fajtája kötelezően társul valamilyen határozói bővítménnyel. Ilyenkor a nyelvtanok a létigék jelentéstöbbletéről beszélnek, ám ez a jelentéstöbblet nem a létigék sajátja, hanem a bővítmény jelentéséből származik, és a szerkezet jelentéséhez tartozik. [...] valójában ilyenkor a létigék tartalmas jelentése gyengül. Szorosan kapcsolódnak bővítményeikhez, semleges mondatban mindig hangsúlytalanok: a hangsúlyt a bővítmény viseli. [...] *A hús a sütőben van*, [...] *A születésnapja májusban van*, [...] *Kutyául vagyok*. [...] *Csak pénzért van szolgáltatás, Vásárolni van*” (MGr. 2000: 403).

a) Lokatív

A határozói bővítménnyel társuló szerkezetek közül elsősorban a lokatívusszal állók jelentenek kihívást. Ezek szintén „relációs igék”, azaz a birtoklásmondat mintájára ezek is 'létezik olyan személy, dolog, amely *y*-szerű kapcsolatban áll *x*-szel' formában parafrázálhatók, annyi különbséggel, hogy az 'y-szerű kapcsolat' itt nem birtokviszonyt, hanem egy lokális viszonyt fed. Természetesen ezek argumentuma is lehet (+/–birt) jegyű, azaz: *A pénz/A Péter pénze a bankban van*. Itt már nem Péter és a pénz közötti valamilyen reláció fennálltát állítom, nem is pusztán a pénz/Péter pénzének létezését, hanem egy lokális relációt egy entitás (a Péter pénze, azaz a pénz) és egy hely között.¹⁴ A nem-specifikus alanyú mondatoknak kétféle szórendi variánsa is grammatikus, bár jelentésük eltérő.

¹⁴ A lokatívusz, ha az igemódosító pozíciójába kerül, feloldja a *van*-os szerkezetekre jellemző határozottsági korlátozást. Ha az igemódosító pozíciója nincs kitöltve lokatívusszal, határozott NP csak nem-*semleges mondatban lesz grammatikus*. A lokatívusz szerepét/pozícióját átveheti egy nem-deiktikus határozószói névmás is, amely nem alkot értelmezős szerkezetet a lokatívusszal, sokkal inkább az igéhez kapcsolódik szorosabban, és az igekötőkkel ellentétben aspektuális módosító funkciót sem tölt be. Egyetlen funkciója: az igemódosítói pozíció kitöltésével átvállalni a *van* hangsúlyát. Kategóriális állításokban ugyanis a *van* a hangsúlykerülő igékhez hasonlóan viselkedik, igei nyomatékkal egyáltalán csak akkor alkothat interpretálható (azaz grammatikus) mondatot, amikor az alanya nem határozott. Ha az igemódosító pozíciója ki van töltve, a határozatlan NP-k is specifikus olvasatúakká válnak:

- a. Egy fiú *van* az ajtó előtt.
 b. *Van* egy fiú az ajtó előtt.¹⁵

- a. VAN (EGY FIÚ x, AZ AJTÓ ELŐTT)
 b. LÉTEZIK (EGY FIÚ x (VAN (x, AZ AJTÓ ELŐTT)))

A b. egy egzisztenciális előfeltevést helyez előtérbe. Azért sem jelenhet meg itt határozott NP, mert furcsa lenne olyan egzisztenciális feltevést előtérbe helyezni, amely egy egzisztenciális előfeltevést hordozó, azaz egzisztenciájában meg nem kérdésjelezett NP-re vonatkozik.

Már a Debreceni Grammatika említi, hogy a lokatívuszt is tartalmazó létigés mondatokban a *van* elhagyható. Az *A kulcs a lábtörő alatt, Itt a könyved, Sehol senki, Hol a tollam?* stb. típusú mondatokat a MMNyR. a nominális mondatok egyik sajátosan tömör változatának tartja, és nem sorolja őket a hiányos szerkezetű mondatok közé. Az ilyen állítmányokat azonban kettős (határozói és állítmányi) szerepük miatt mégis megkülönbözteti a névszói állítmánytól (MMNyR. II: 57). A későbbiekben például a *Nyakatokon vad, úri tatárok* mondat kapcsán a ki nem tett *van/vannak* állítmány szerepét másodlagosan szintén betöltő határozókról beszél (MMNyR. II: 78). Továbbá hozzászól: „A ki nem tett *van* (elvétve *vannak*) igei állítmányi értelmében másodlagosan állítmányi szerepet kaphat határozói bővítmény jellegű tag is, de csak sietős, emfatikus, tömör stílushangulattal” (MMNyR. II: 123). Ezek a mondatok valamilyen helyen, helyzetben, körülmények közt lételt fejeznek ki, akár ki *van* téve a *van/vannak*, akár hiányzik. „Ilyenkor az alakja, s általánosabb szerepe szerinti határozói mondatrész ezenfölül másodlagosan az állítmányi szerepet is betöltheti” (uo.).

L. Egy könyv az asztalon *van/ott van* az asztalon. (+spec)

Egy könyv *van* az asztalon. (–spec)

A könyved 'ott *van* az asztalon.

*A könyved 'van (ott) az asztalon (ott).

A: Éhes vagyok.

B: Ott *vannak* a tegnapi szendvicsek.

A „list reading”, ha korlátozottan is, megenged egy kivételt, a következő típusú szerkezetben:

A: Kiket hívsz meg?

B: Hát *van* a barátnőm, őt muszáj meghívni.

*Hát *van* Blanka, őt muszáj meghívni.

Hát ott *van* Blanka, őt muszáj meghívni.

Ezek az alanyi NP-k ugyan egzisztenciális előfeltevés hordozói, mégis megjelenhetnek a egzisztenciális mondatban, ez a tulajdonságuk pedig a bevezetett diskurzusreferens aktivált/nem-aktivált paraméterei mentén magyarázható (vö. Lambrecht 1994, 1. fejezet).

Sajátos, kollokvialis esete a létige fenti használatának az, amikor a kötelező helyhatározói vonzat marad el. Pl. *János van?* Ebben az elliptikus szerkezetű típusban, mely a beszélt köznyelv sajátja, alapértelmezés szerint egyetlen határozó tehető ki: a közelre, vagy távolra mutató határozószói névmás (ti. *itt*, ahol keresem, vagy *ott*, ahol te vagy, akihez a kérdést intézem).

¹⁵ A „hazugságteszt” jól használható a két mondat jelentéskülönbségének megragadásához: ha a.-t tagadom (*Nem igaz, hogy egy fiú van az ajtó előtt*), valószínűleg azért teszem, mert szerintem, aki az ajtó előtt áll, lány. Ha b.-t tagadom (*Nem igaz, hogy van egy fiú az ajtó előtt*), ennek a preferenciális olvasata az, hogy nincs senki az ajtó előtt.

A MMNy. ezzel szemben a fenti példákat hiányos szerkezetű mondatoknak tartja, olyanoknak, amelyből hiányzik az igei állítmány (*van/vannak*). Érvül az szolgál, hogy kijelentő mód, jelen idő, egyes szám harmadik személyben – a nyomósítás eseteit leszámítva – pontosan az a jellemző, hogy nem tehető ki bennük a *van/vannak*. Ezek tehát nem névszói-igei állítmányok, s a szerkezetekben szereplő határozóragos vagy névutós névszó nem állítmány, csupán a mondat állítmányi részébe tartozó határozó, mely mellől elmaradhat az alaptag, a pusztá állítmány (MMNy. 244).

Ezekben a mondatokban nem a kulcs, a könyv stb. létezését állítjuk, hanem a *v a l a h o l* létezésüket, ezért maradhat el a létige. Feltűnhet azonban, hogy az elhagyhatóság nem áll az összes ilyen típusú mondatra, hiszen míg például az *Itt a könyved!* teljesen elfogadható, az *Arra az út, Jobbra a kocsmá* hiányos mondatnak tűnik, annak ellenére, hogy a helyhatározók mindhárom esetben indirekt denotatív jelentésűek, vagy legalábbis „relatívok”; azonban irány és nem hely jelentésűek.

A határozó milyen tulajdonsága befolyásolhatja tehát a létige nélküli mondatok elfogadhatóként, illetve el nem fogadhatóként való besorolását? (L. még: **A kulcs itt, *Itt kulcs, *Itt Laci*,¹⁶ de: *Itt a Laci, *Ki otthon?* Stb.) Ezeket együtt kellene nézni azzal is, hogy *Pista a városban*, melynek elfogadhatósága, még hiányos mondatként is legalábbis kérdéses. A megoldást természetesen egy szövegmű felőli perspektíva kínálja: nem kell ugyanis elfelejteni, hogy ezek kontextusukból kiszakított mondatok. Mert egyébként egészen természetesek lennének például az ilyenek: (Hogy van a család?) *Hát össze-vissza: az asszony a szülészetén, a gyerek a nagyszülőknél, az após a kórházban, én meg azt sem tudom, hova kapkodjak.* (Ugyanez a helyzet az határozói ige-nek mellől hiányzó létigével is: *Minden rendben? A villany eloltva, a rezsó kihúzva, a gáz elzárva? Jó, akkor mehetünk.*)

A *van* ezekben a szerkezetekben világosan azt mutatja, hogy ezt most nem nominális szerkezetnek kell felfognunk, hanem mondatnak. (Azaz: a *Pista a városban* nem egy iskolai olvasmány címe, nem egy határozójelzős szerkezet.) Ez a szerep ugyanakkor áthárítható a *ko-* és *kontextusra* is. A *van* tehát itt nem teremti a 'létezik olyan személy, dolog, amely *y*-szerű (lokális) kapcsolatban áll *x*-szel' relációt, hanem csak jelöli, és mint ilyen bizonyos megszorításokkal elhagyható.

b) Egyéb határozói bővítmény

A felsorolt egyéb határozói bővítmények a „remote progressive” (vö. de Groot 1989) főnévi igenevét is ideértve, a lokatívuszokkal analóg módon viselkednek: ha a bővítmény közvetlenül megelőzi az igét, a határozottsági korlátozás semlegesítődik, és az állítás lehet kategorikus.

5. a. „Sajátos többtagú szerkezet típus, amelynek alaptagja a létezés kifejező létige, ennek alanyi bővítménye a főnévi igenév. A főnévi igenévi alany azonban kötelezően kiegészül egy tárgyi vagy határozói bővítménnyel, melyet kérdő formájú névmás tölt be” (MGr. 2000: 403).

¹⁶ Egy ezzel homonim mondat természetesen közhasználatú (és grammatikus) telefonbeszélgetési szituációkban, ott azonban az *Itt Laci beszél* mondat igei hiányos változatáról van szó. A fenti mondatban azonban a *van* hiánya okozza a mondat agrammatikalitását.

A *Van mit ennie*, *Van hol aludnia*, *Van miért küzdenie*, stb. típusú mondatokat szintén az egzisztenciálisokkal egyformán kezelhetjük, azzal a különbséggel, hogy itt a létigének az az egy argumentuma egy (NP értékű) kérdő kifejezés (pl. *Van ennivalója*).

b. „Sok olyan határozónk van, melyek nem a pusztán létigét bővítik, hanem az alannal, tárggyal, határozóval bővített létigei alapú szerkezet egészét: *kedve van vmihez*” (MGr. 2000: 403).

Ezek a többnyire idiomatikus szerkezetek olyan *van*-t tartalmaznak, amely egy (+birt) jegyű NP-t vesz fel argumentumként, amely a maga sorrendjében egy határozót vonz.

6. A kopula csak nyomatékos használatában jelenhet meg *van* alakban, az olyan becsülő szerkezetekben, mint *Van ő már 40 éves*, *Van ez több is, mint 20 kg*, stb. Ez a használata nyilvánvalóan teljesen elkülönül az eddiektől: itt a *van* viszonyzó.

Összegzőként elmondhatjuk, hogy *van*-hoz kapcsolható különféle argumentum-szerkezetek megvalósulása elsősorban nem vagy nem csak az ige lexikális tulajdonságaitól függ (hiszen az 1b. – ahol funkcióigyszerű szerepe van – és 6. – ahol viszonyzó – alatt tárgyalt eseteket leszámítva ugyanaz a létige szerepel mindegyik konstrukcióban; a határozottsági korlátozás semlegesítődének is ugyanazok a feltételei – főként, tisztán perfektíváló igeekötő, lokatívusz, *már/még* – ezekben a szerkezetekben stb.), hanem az argumentumok lexikális-szemantikai tulajdonságaitól is, valamint attól a szintaktikai struktúrától, amelyben megjelennek, amelynek magának is van saját jelentése, vannak strukturális jellemzői, ezek pedig éppen úgy hozzájárulnak a mondat interpretációjához, mint a lexikonból származó információk.

HIVATKOZÁSOK

- Dikken, Marcel den 1999: On the Structural Representation of Possession and Agreement. The Case of (Anti)-Agreement in Hungarian Possessed Nominal Phrases, in Kenesei István ed.: *Crossing Boundaries*, Amsterdam, John Benjamins, 137–78.
- De Groot, Caspar 1989: *Predicate Structure in a Functional Grammar of Hungarian*, Dordrecht, Foris.
- Kádár Edit 2001: Gond *van*! (Töprengések a *van*-os szerkezetek egy sajátos típusa kapcsán), in Petőfi S. János–Szikszainé Nagy Irma szerk.: *Grammatika–szövegnyelvészeti–szövegnyelvészeti, Officina Textologica* 5, Kossuth Egyetemi Kiadó, 70–80.
- Kiefer Ferenc 1967: The verb 'be' and its synonyms, *Foundations of Language* 8, Dordrecht, D. Reidel.
- Kratzer, Angelika 1995: Stage-level and Individual-level Predicates, in *The Generic Book*, Chicago, University of Chicago Press, 125–75.
- Lambrecht, Knud 1994: *Information structure and sentence form*, Cambridge University Press.

- Maleczki Márta 2002: A thetikus ítéletek szemantikai szerkezetéről, in Maleczki Márta szerk.: *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei V*, Szeged, 369–89.
- MGr. = Keszler Borbála szerk. 2000: *Magyar grammatika*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- MMNy. = Rácz Endre szerk. 1968: *A mai magyar nyelv*, Budapest, Tankönyvkiadó.
- MMNyR. = Tompa József szerk. 1962: *A mai magyar nyelv rendszere I–II*, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Szabolcsi Anna 1992: *A birtokos szerkezet és az egzisztenciális mondat*, Budapest, Akadémiai Kiadó.